Elena VARZARI

FUNCŢIA STILISTICĂ A TOPICII ÎN CRONICILE ROMÂNEŞTI

Topica „este unul dintre cele mai sensibile mijloace de expresie”[1], de aceea studiul ei ţine atât de domeniul gramaticii, cât şi de cel al stilisticii şi semanticii, iar de aici şi diversitatea funcţiilor ei.

De regulă, se constată trei funcţii ale topicii în limba română: funcţia *gramaticală* (sintactică), *semantică* (lexicală) şi *stilistică*. Prin funcţia gramaticală se înţelege marcarea rolului diferit al părţilor de propoziţie sau al unor propoziţii cu aceeaşi formă; funcţia semantică are menirea de a diferenţia sensurile lexicale ale unui cuvânt (se manifestă, în special, în cadrul topicii atributului adjectival); funcţia stilistică ajută la caracterizarea unui stil al limbii prin ordinea exclusivă sau preferată a cuvintelor şi reliefarea unuia dintre elementele propoziţiei sau frazei fie din necesităţi comunicative, fie din necesităţi de ordin afectiv[2].

Funcţia gramaticală (cu aspectele ei) şi cea semantică au fost studiate şi ilustrate concludent în literatura de specialitate. De aceea nu vom insista asupra lor, ele fiind specifice şi textelor din epoca cercetată, cu unele excepţii (în cazul omonimiei sau al topicii retorice). În schimb, funcţia stilistică, pusă în relaţie cu tipul de text, prezintă câteva particularităţi distincte în cronicile româneşti.

Analiza materialului faptic ne-a demonstrat că în letopiseţe *funcţia stilistică* se manifestă în două ipostaze: ***emfatică*** şi ***estetică***. Funcţia emfatică se realizează în contextele în care, în limba română veche, este posibilă stabilirea unor opoziţii bazate pe criteriile obişnuit-neobişnuit, emoţional-neemoţional, afectiv-neafectiv, accentuat-neaccentuat. Existenţa variantelor neutre (neemoţional, neafectiv, neaccentuat, deci nemarcat) creează o topică obiectivă în raport cu care topica subiectivă capătă mai multă expresivitate:

(1) *Ia priviţ pre ţările megieşilor cum ţin pre cei străini! [...]. Şi pita ce o mânâncă, cu vărsări de singe şi cu multă ostineală şi grijă şi slujbe, o mâncă streinii prentr-alte ţări* (I. Neculce, p. 458).

Sublinierea emfatică a complementului direct („pita”) şi prepoziţia remei propriu-zise („cu vărsări de singe şi cu multă ostineală şi grijă şi slujbe”) este expresivă în acest context datorită existenţei potenţiale a unei topici obişnuite, neemoţionale, a unei topici în care succesiunea este temă-remă, topica de acest tip fiind preferenţială pentru cronici în contextele neafective (mai ales, în naraţiune – tipul discursiv de bază în letopiseţe). Inversiunea remei, focalizarea unui element cu scopul reliefării lui modifică şi structura intonaţională a propoziţiei, pronunţarea constituenţilor cu o intensitate sporită fiind caracteristica de bază a funcţiei emfatice. În general, reliefarea unui termen („la mise en relief”) este dictată de utilizarea impredicti-

BDD-A20838 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:05 UTC)

vă a acestuia, dar modificarea ordinii trebuie să se răsfrângă asupra întregii propoziţii şi nu să se refere doar la termenul deplasat.

Funcţia emfatică a topicii constă, aşadar, în exprimarea unui conţinut (mai ales, emoţional) prin deviere de la topica obiectivă. Efectul obţinut prin acţiunea acestei funcţii este marcarea elementului mai important din perspectiva emiţătorului, care invită şi receptorul să-l izoleze şi să-l actualizeze. În consecinţă, noile variante de topică dobândesc expresivitate. Factorii principali care o determină sunt emotivitatea (în contextele narative şi injonctive) şi factorul logic (în contextele argumentative şi descriptive). Cf.: „Expresivitatea este în esenţă emotivă; ea exprimă emoţii, dorinţe şi, dacă afectează simple judecăţi intelectuale, o face pentru a le colora cu sentiment; ea afirmă categoric, denigrează cu pasiune, interoghează cu angoasă”[3]. În dependenţă de cei doi factori, funcţia emfatică realizează două tipuri de reliefare – reliefarea emoţională şi cea de redare nuanţată a unui conţinut.

Funcţia estetică a topicii se manifestă, mai ales, în contextele cu o clară intenţionalitate artistică. În cronici aceasta poate fi demonstrată prin secvenţele care atestă organizarea retorică a textului. Funcţia dată este una definitorie pentru stilul individual al unor cronicari (M. Costin, N. Costin, R. Greceanu ş.a.), căci „stilul artistic alege elementele în strânsă legătură cu estetica, făcând din ele unul din mijloacele de realizare a măiestriei artistice. Expresivitatea folosită în serviciul artei se transformă astfel în funcţie estetică”[4]. Deşi, de pe poziţiile estetismului modern, intenţionalitatea artistică a fost negată cronicarilor, trebuie să-i dăm dreptate lui D. Moldovanu care afirmă că „istoriografia noastră se naşte sub semnul retoricii [...]. Caracterul „involuntar” al artei literare a cronicarilor, susţinut de o seamă de învăţaţi, este o iluzie a scepticismului modern”[5]. Grija faţă de stil, rezultată dintr-o formaţie retorică, a dus la apariţia mai multor procedee, pe care le-am atribui ordinii retorice a cuvintelor. Ca şi în cazul funcţiei emfatice, în situaţia funcţiei estetice expresivitatea se bazează pe existenţa unor variante neutre, nemarcate:

(2) *Domnii la domnii pre feciorii săi poftescu să-i vadză ieşiţi, boierii la boierii, slujitoriul să bucură să-şi vadză de slujitorie pre feciorul său harnic, pementeanul de hrana pământului pre feciorul său, destoinicu pofteşte să-l vadză* (M. Costin, p. 185).

Spre deosebire de variantele expresive cu funcţie emfatică, cele cu funcţie estetică se realizează în cadrul unui singur component al segmentării actuale (fie în cadrul temei, fie în cadrul remei), excluzând astfel implicarea perspectivei funcţionale a propoziţiei în realizarea acestei funcţii. Expresivitatea ordinii cuvintelor se datorează aici repetiţiilor simetrice („domnii ... la domnii, boierii ... la boierii, slujitorul ... la slujitori, pementeanul ... pământului”) şi ritmului creat de trei amfibrahi cu rol de clauzulă _ _/_ / _ _/_ / _ _/_ [6]. Cf. şi o topică similară într-o altă secvenţă injonctivă, care permite identificarea unor „loci communes” la M. Costin:

BDD-A20838 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:05 UTC)

„Împăraţii între împăraţi, craii între crai, domnii între domni, boierii între boieri, slugile între slugi au osebire unii decât alţii cu scaune mai sus şi slugile între sine unii decât alţii cu cinstea se osebăscu” (M. Costin, p. 218).

Valoarea stilistică propriu-zisă a unei astfel de topici (spre deosebire de valoarea, în fond, expresivă a topicii cu funcţie emfatică) se datorează intenţionalităţii retorice, în special în secvenţele axate pe perioade (deci în unităţile transfrastice injonctive şi în cele care au la bază un discurs, cum este, de exemplu, discursul lui Condraţchii în **Letopiseţul...** lui M. Costin, p. 219). În aceste contexte expresivitatea nu mai este involuntară, ci una dictată de concepţiile cronicarilor despre istorie[7], iar de aici şi legitimitatea atribuirii de valori stilistice unei astfel de topici în cronicile româneşti.

Revenind la importanţa distingerii celor două ipostaze ale funcţiei stilistice, accentuăm rolul pe care îl deţine o astfel de delimitare atât pentru aprecierea stilului unui Neculce sau Radu Popescu, care au valorificat limbajul oral, cât şi pentru aprecierea libertăţilor topice înregistrate în cronica lui M. Costin sau a stolnicului C. Cantacuzino, care reprezintă stilul livresc.

Reliefarea unor constituenţi din necesităţi comunicative în textele date nu presupune întotdeauna o funcţie stilistică. În contextele în care propoziţiile sunt construite după principiul temă → remă (adică element cunoscut / cunoaştere preexistentă → informaţie nouă, „datum” → „novum”, „punct iniţial [bază]” → comunicarea informaţiei etc.) factorul care determină alegerea ordinii cuvintelor este intenţia comunicativă a autorului, care, în dependenţă de aceasta, construieşte structuri ce urmează succesiunea logică a gândului sau, dimpotrivă, structuri ramificate ce se abat de la ideea iniţială. O anumită ordine a cuvintelor este preferată în propoziţiile în care scopul comunicării îl constituie, de exemplu, indicarea comportamentului unei persoane amintite în contextul anterior şi o altă ordine în cele în care comportamentul a fost precizat într-o propoziţie anterioară, iar intenţia comunicativă din propoziţia dată o constituie introducerea în discuţie a persoanei căreia îi aparţine. În aceste condiţii, se impune delimitarea în cronici a unei funcţii distincte de cea stilistică – funcţia comunicativă / pragmatică.

Funcţia comunicativă a topicii devine funcţia cea mai des abordată odată cu dezvoltarea teoriei despre analiza actualizată sau perspectiva funcţională a propoziţiei atât în lingvistica pragheză, cât şi în cea americană, rusească, franceză, dar mai puţin în cea românească. Ea porneşte de la ideea că funcţia principală a unui enunţ este de a aduce destinatarului o informaţie pe care el nu o posedă şi de a caracteriza constituenţii propoziţiei prin contribuţia fiecăruia la acumularea acesteia[8].

Funcţia stilistică a ordinii cuvintelor nu va fi confundată cu o altă funcţie a topicii, realizată şi ea doar în procesul comunicării, mai exact odată cu includerea propoziţiei în text, – cea de organizare a textului (structural-organizatorică). Aceasta

BDD-A20838 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:05 UTC)

are la bază ideea că ordinea cuvintelor este strâns legată de structura semantică a textului şi de aceea se modifică atunci când propoziţia este introdusă în cadrul unui text.

Funcţia de organizare a textului o deţin diferiţi constituenţi ai propoziţiei care participă la realizarea progresiei comunicative, la evoluţia liniei narative, la realizarea coeziunii propoziţiilor în cadrul unităţii transfrastice şi a unităţii transfrastice în cadrul unui episod.

Prin această funcţie se explică şi poziţia preferenţială în cronici a circumstanţialelor în prepoziţie, a subiectului în postpoziţie, a conjuncţiilor şi adverbelor în poziţie „pre-iniţială" etc. Dintre toate funcţiile topicii cea de organizare a textului colaborează cel mai strâns cu funcţia stilistică şi permite, pe criterii destul de sigure (de exemplu, stabilirea tipurilor de progresie tematică), precizarea contribuţiei cronicarilor români la perfecţionarea mijloacelor de expresie a literaturii artistice, mai exact a modalităţilor de organizare a textului în proza narativă.

Analiza materialului faptic atestă în letopiseţe o funcţie stilistică a topicii cu două variante principale de realizare – emfatică şi estetică, dar şi una de organizare a textului (structural-organizatorică) şi alta comunicativă / pragmatică, care nu ar trebui confundate. Funcţiile ordinii cuvintelor în cronicile româneşti vechi prefigurează funcţiile pe care le va deţine aceasta în textele contemporane şi reprezintă o dovadă a efortului permanent de inovare pe care l-au întreprins cronicarii şi în acest sens.

NOTE

[1] Матезиус, В., *Язык и стиль* // *Пражский лингвистический кружок,* М.: Прогресс, 1967, p. 497.

[2] A se vedea: Avram, M., *Gramatica pentru toţi*. Ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Humanitas, 1997, p. 466-467.

[3] Giuraud, P., *Essais de stylistique*, Paris, Kiencksieck, 1985, p. 71.

[4] Coteanu, I., apud Babeu D., *Unele probleme ale expresivităţii în lumina discuţiilor actuale în lingvistica românească şi cehă* // *Studii de limbă şi stil,* Timişoara, Făclia, 1973, p. 9.

[5] Moldovanu, D., *Dimitrie Cantemir între Orient şi Occident*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, p. 105.

[6] Marta, M., *Retorica şi sintaxa în „Letopiseţul…" lui Miron Costin* // *Revistă de Istorie şi Teorie Literară,* Bucureşti, 1981, vol. XXX, nr. 2, p. 260.

[7] Moldovanu, D., într-un studiu foarte bine documentat arată că umaniştii români „adoptaseră concepţia despre istorie a anticilor, care vedeau în ea fie un gen „foarte apropiat de poezie" (Quintilian, X, 1, 31), fie expresia desăvârşită a genului oratoric (Cicero: „opus maxime oratorium"). A se vedea: Moldovanu, D., *op. cit.*, 1997, p. 104.

[8] A se vedea: Ducrot, O., Schaeffer, J.-M., *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*, Bucureşti, Babel, 1996, p. 37.

SURSE LITERARE

1. Costin, M., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron-vodă încoace* // Letopiseţul Ţării Moldovei, Chişinău, Hyperion, 1990, p. 135-248.

2. Neculce, I., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat* // Letopiseţul Ţării Moldovei, Chişinău, Hyperion, 1990, p. 280-472.

BDD-A20838 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:05 UTC)